

AGRÁRÁLLAM VAGY IPARÁLLAM ÉS A HÁBORÚS GAZDÁLKODÁS

Úgy a tudományos, mint a gyakorlati agrárpolitika kialakulására nagy hatással volt az «agrárállam, vagy iparállam» vita-kérdése. A Roscher által formába öntött tudományos anyag a múlt század utolsó évtizedében megmerevedni látszott s a vám-tarifa és a mezőgazdasági hitel körül vívott politikai harcok argumentumai *átütő* erő nélkül szűkölködő jelszavakká váltak. Az agrárállam, és iparállam vitája megmozdította a német köz-gazdasági tudomány minden számottevő művelőjét s az agrár-gondolat parlamenti képviselői épúgy, mint a Velük szemben álló «szabadkereskedők», a lefolytatott vitából elmélyülő szem-pontokat, statisztikai bizonyítékot s a német parlamenthez méltó, logikailag kifogástalan argumentumokat kaptak.

Az agrárpolitikai tudomány a földjáraadéktan és a csökkenő földhozadék törvényének újabb vizsgálata folytán értékes köz-gazdasági megállapításokhoz jutott. A Ricardo-féle földjáraadéktan egybevetése a piaci fekvésre támaszkodó Thünen-féle jára-dékelmélettel épúgy, mint a szervezett munka járadékképző hatásának (Rodbertus) kombinációja a kultúr-javításokkal (Liebig) új és teljesebb szemléletet nyújtott a mindkét fél által egyformán használható, primitíven fogalmazott törvényszerű-séggel szemben.

Talán még ennél is nagyobb lendületet vett a csökkenő föld-hozadék törvényének, röviden a földtörvénynek, tudományos vizsgálata. Liebig kutatásai nyomán túlzott optimizmus fogta el nemcsak a mezőgazdaság természettudományi munkakörében tevékeny szakembereket, hanem a liberális gazdasági rendszer tanai által befolyásolt közgazdákat is, akik az agrárkrízis fenye-gető veszélyét és annak speciális következményeit a meliorációk és a kémia fegyvereivel kivédhetőnek tartották. Fantasztikusnál

fantasztikusabb mezőgazdasági tervek születnek a nemzetközi munkamegosztás elgondolása nyomán, amelyek közül kuriózumként csak a Szahara öntözésére és kalorikus művelet útján az Északi-Sark egyes vidékeinek gabonatermesztésére, továbbá az összes élelmiszereknek kémiai úton való előállítására utalunk, ötven év távlatából, az azóta bekövetkezett tragikus események tapasztalataival bölcsebben, ma már mosolygunk azon, hogy ilyesmi szóba is kerülhetett, de annak idején komoly tudósok bizonygatták, hogy a Malthus-féle sötétenlátás gyermekes, Madách Embertragédiájának eszkimójelenete soha nem fog bekövetkezni.

Az agrárállam és iparállam tudományos vitájában a földtörvényt már teljes hatásának ismerik el a szabadkereskedelem szóvivői is, sőt szembeállítva ezzel az ipari növekvőhozadék törvényét, utóbbiból vezetik le az olcsó külföldi gabona behozatalának szükségességét. Brentano utal arra, hogy a csökkenő földhozadék törvénye a gyorsan növekvő népességű államokat szükségszerűen tereli az iparosodás felé, mert csak így képesek a belföldi mezőgazdaság termelési költségeinek emelkedését — ami feltétlenül visszahat az életnívóra is — tengerentúli országok olcsóbb mezőgazdasági terményeivel kiegyensúlyozni és a nemzeti jövedelem és vagyonosodás számára az ipari tőke és munka növekvő produktivitását biztosítani.

Wagner Adolf és a védvamos irány többi híve, szintén a földtörvényből vezetik le a külföldi konkurrencia elleni védekezés szükségességét. Európa kultúrterületei már telítve vannak meliorációval és mezőgazdasági munkával; földjének természeti hozadéka közeljár a maximumhoz és az ennek emelésére fordítandó befektetés aránytalanul több költséget jelentene, mint terményszaporodást. Viszont az újonnan eke alá *vett*, tengerentúli földek nyers- és tisztahozadéka a befektetések arányában korlátlanul emelhető, mert messze vannak még a «maximum»-tól.

Az a kérdés most már, hogy ennek a konjunktúrának kihasználása a hazai mezőgazdaság feláldozása és a fokozott iparfejlesztés révén nem okoz-e nagyobb gazdasági és szociális kárt Európa kultúrországainak, mintha a termelési költségek különbségeit a belföldi mezőgazdaság istápolásával kiegyensúlyozzák. Utaltak arra, hogy a textilipar maga is mezőgazdasági nyers-

anyagokat dolgoz fel és a nem őstermelő lakosság ellátása szintén a mezőgazdasági termelésre utalja az emberiséget. Így az ipari termelés értékét végeredményében az határozza meg, hogy termékeiért mennyi mezőgazdasági árucikket lehet kapni, más szóval, hogy a mezőgazdaság vásárlási akarata és képessége mennyi iparcikket tud felvenni. Utaltak arra is, hogy az ipari haladás motorereje a XIX. században az iparcikkek árforradalma volt. Angliában egy font fonál ára 1779-ben 38 silling, 1882-ben 1 silling 10 penni. Hasonló arányú árcsökkenés és ezzel arányban álló keresletnövekedés ma már el sem képzelhető. Az ipari haladás másik alapja: a szállítási eszközök rapid fejlődése és a tarifális olcsóbbodás, a nemzetközi munkamegosztásba távolabb fekvő agrárországok fogyasztását kapcsolta be, de ez szintén problematikus, mert a tengerentúli országok szukcesszive maguk is iparosodni fognak és belső fogyasztásuk ipari tőkeképzőerejét kihasználják.

ötven év közgazdasági fejlődése igazolta Wagner Adolf és társainak jövőbelátását. Ha akkor Amerika és Japán nagyrésze, India és Oroszország, de hazánk és a Balkánállamok is Közép-európa ipari fejlődésének biztos agráralapjául voltak tekinthetők, a világháború alatt és után megindult ipari fejlődés ma már nemcsak kétségessé teszi Európa iparos államainak uralmát ezeken a fogyasztópiacokon, de az ott kifejlődött ipar összeütközésekre vezető konkurrenciát jelent nekik, amint ezt különösen Japán textilipari fejlődése igazolja. Az Egyesült-Államok, hazánk, sőt Oroszország is, ma már csak néhány ipartermékben abszolút biztos piaca Angliának, Németországnak és egyéb iparállamnak.

Nem kisebb súlyú érveket szolgáltatott az akkor még ifjú, később világhírre emelkedett német agrárpolitikusnak, Max Seringnek tanulmányai sem. A német nép véderejének ősforrása a földműves-népesség. A városi lakosság és az ipari foglalkozást űzők katonai alkalmatlansága sokkal csekélyebb, mert fizikai és idegeregük elhasználódott. Az elpusztult agrárnépességet pedig, amint ezt Róma példája bizonyítja, városlakókból regenerálni nem lehet. Felvetette Sering azt a kérdést is, hogyha Németország a háborús körülmények következtében blokádnak alá kerülne, elcsenevészedett mezőgazdasága képes lesz-e hadseregét és civil

lakosságát éveken keresztül élelmiszerrel és a textilipart nyersanyaggal ellátni? Németország kenyérmagvakban önellátó, mert ha az ipari feldolgozásra és állati takarmányozásra fordított nyersanyagot emberi táplálkozás céljaira hasznosítja, a kiőrlés s a keverés kisebbmértvű változtatásával a gabonabehozatalt nélkülözni tudja. Viszont ez a változás a hús- és zsírellátás rovására megy, nem említve a textilipar nyersanyagszükségletét. Az előrelátó gazdasági politika tehát nem engedheti a hazai mezőgazdaságot elpusztulni és igyekeznie kell a mezőgazdasági népességet falusi lakóhelyén és mezőgazdasági foglalkozásában megerősíteni.

Az ötven évvel ezelőtt lefolyt vitának végső eredményét, hogy sem a kizárólag agrár, sem a túlnyomólag iparállam gazdasági alakulata egészségesnek nem tekinthető, hanem mindkettőnek helyes arányára kell törekedni, a világháború úgy tudományos, mint politikai szempontból igazolta. A Páris-környéki békék óta egymást váltogató gazdasági krízisek e megismeréshez újabb bizonyítékokat szolgáltatottak. Az arany és a nemzetközi követelések tőkereje az angolszász-államokba koncentrált. Ennek következtében az egyes európai államok autarchiáját már maga a hitelhiány kikényszerítette volna akkor is, ha a nemzetközi cserének nem kellett volna különböző szállítási, valutáris és vámpolitikai nehézségekkel megküzdnie. A békekötést követő első évtized gabona-, gyapot- stb. krízisei s a hadiipar átállításának nehézségei szükségszerűen vezettek az európai államok többségének kötött gazdasági rendszerei felé, amelyeknek kiindulópontja, akár Oroszországot, akár Olaszországot, akár Németországot nézzük, a népesség ellátásának a termelés és fogyasztás racionalizálása útján való biztosítása. Minden európai állam talajának, klímájának, néperezésének, történelmi fejlődésének megfelelően igyekezett mezőgazdasági termelését átállítani, kezdve a birtokpolitikától, a növénytermesztésen, állattenyésztésen, mezőgazdasági iparon keresztül, a kivont talajerő pótlásáig. Ha eddig csak sujtás volt a ruhán a mezőgazdasági szakoktatás és a kísérletügy, ez most, mint motorerő nyert alkalmazást, hogy a jobb vetőmag, a megfelelőbb állatállomány, az üzemtechnika racionalizálása nemcsak egyes elitüzemekben, de országos viszonylatban is jelentős terménygyarapodást hozzon létre. A mezőgazdasági szociálpolitika is, de mind-

ezek felett a méltányos ár s a biztos értékesítés, integráns része lett Európa legtöbb államában az irányított mezőgazdasági politikának. Csúcsteljesítmény volt az eddig elhanyagolt, vagy művelésbe egyáltalán nem vett területek bonifikációja, olyan nagyarányú telkesítés, aminőre gazdaságtörténeti középkorunk első, agrárperiódusa óta alig találunk példát Európában. Olaszország, Németország, Oroszország óriási költséggel nagy területeket tett alkalmassá ekésművelésre. Az irányított gazdálkodás Európa vezető országaiban tervgazdasággá sűrűsödött.

Természetesen a mezőgazdasági termelésnek előtérbenyomulása nem volt öncél és főleg nem járt karöltve az államok ipari termelésének lebontásával. A bonifikáció, a mezőgazdasági termények értékesítésének megszervezése és a méltányos ár nem egyjelentésű az őstermelők munkájának túlértékelésével. Az államhatalom gondoskodott arról, hogy a csökkenő-földhozadék törvénye által determinált magasabb termelési költségek a terményárakban kiegyenlítést nyerjenek, de csak azért, hogy a gazda többtermelésének veszélyeztetése nélkül képes legyen munkásait magasabb életnívón fizetni és képes legyen vásárlási erejével a bel-földi ipart alátámasztani. A méltányos ár épűgy, mint az értékesítés biztosítása a legtöbb országban állami feladattá lett, ott is, ahol az egyes termelő az üzemkezelésben és az értékesítésben megtartotta önállóságát. A városi fogyasztó és a falusi termelő érdekellentétének szaldóját legtöbb esetben a közvetítő-kereskedelem fizette meg.

A most dúló háború gazdasági része már az agrárállam és iparállam kiegyensúlyozott rendjének keretei között mozog. A hadviselő államok, Angliát sem véve ki, több-kevesebb erőfeszítéssel igyekeztek mezőgazdaságukat fejleszteni, de a modern harci eszközök előállítása érdekében összes, de különösen nehéz- és vegyiiparukat is nívón tartották. Az önellátás, amely végeredményben a mezőgazdasági és az ipari termelés gazdasági és szociális egyensúlyát is jelenti, intézményeiben már jóval a háború kitorése előtt meg volt alapozva. Az anyagfelhasználás racionalizálása, az összfogyasztás százalékos csökkentése, a keverés, a hulladék értékesítése, a pótanyagok alkalmazása, mind előre megállapított tervgazdálkodás alapján megy végbe.

Ezeket a kitaposott utakat járják ma már nemcsak a had-

viselő felek, de a blokádnak gyűrűjébe szorult semleges országok is. Mi erősebben érdekeltek vagyunk, sem hogy saját fogyasztói és termelői helyzetünk változásából objektív igazságokat vonjunk le. De ha egy abszolúte kívülálló ország háborús agrárpolitikai intézkedéseit mérlegeljük, nyilvánvalóvá lesz, hogy a nemzetközi munkamegosztás zavarai esetén az agrárállam és iparállam egyensúlya egyetlen segítség a nehéz idők enyhítésére.

Svájc már a mostani háború első évében intézkedéseket foganatosított mezőgazdasági termelésének fokozására. Nemcsak a tagosítást és több, mint 72.000 hektár ártéri területnek vízmentesítését vette munkába, amely utóvégre hosszabb idő múltán érezteti hatását, hanem futballpályákat, tornatereket, parkok pázsitját szántották fel és minden kanton talajjavító-hivatala a legkiválóbb szakemberek útmutatása szerint gyors tempóban végzi ezt a szükségmunkát. Minthogy pedig az átállítás magángazdaságilag nem mindég kifizető, az állam olcsó hitellel és garantált terményárakkal segíti az akciót. Újabban még a városi építkezések korlátozását is tervbe vették s az így felszabadult mérnökök, előmunkások, akiket egyébként a katonai szolgálattól is mentesítenek, a talajjavítást és egyéb meliorációkat szakszerűen és soronkívül végzik. Olyan törvénytervezet is készül, amely ezt a fontos és sürgős akciót kiveszi a magánkezdeményezés szabad elhatározása alól, általános vetési és művelési kényszert tervez, beleértve a kötelező munkaszolgálat behozatalát is a városi fiatalságra és a katonaköteles koron túllévőkre. A már művelésbe vett területek növénytermesztésének és állattenyésztésének mennyiségi és minőségi felfokozását, amely különösen nálunk lenne sürgős tennivaló, Svájcban nem kell új intézkedésekkel alátámasztani, mert ezirányban a mezőgazdasági szövetkezetek és érdekképviseletek már évtizedek óta eredményes munkát végeztek.

Hogy az egyes hadviselő államok mily mértékben igyekeztek mezőgazdasági termelésüket felfokozni, fogyasztásukat racionalizálni és hogy a háborús gazdálkodás az agrárállam és iparállam helyes arányának figyelembevételével, a szükséglet-kielégítés sürgőssége szerint mily mértékben vesz igénybe kényszereszközöket, annak fejtegetése már túlhaladja e tanulmány kereteit.

Czettler Jenő